

Azért jegyezhetjük meg mindezt, mivel a gondos és pontos kiadás szerzői képesek lettek volna rá.

Pálóczy Horváth gyűjteménye népdalaink, történeti és balladás dalaink néhányra, a kortárs politikai költészet és a magyar erotikus irodalom fejlődése szempontjából az egyik legfontosabb dokumentum. Somogyi (és debreceni) vonatkozásai helyileg is összekapcsolják két később is jól ismert lokális költészeti hagyományunkkal. Egyre inkább tudjuk, hogy az irodalom története nemcsak a világraszóló géniuszok, hanem az egész költészet története, ahol a közvetítő, a befogadó, a tipikusan korának élő átlagíró is rendkívül fontos jelenség, ha életműve adatszerűen biztos. Ezt jól adja vissza e népszerűsítőnek szánt, de tudományos igényeket is kielégítő kiadvány. Gratulálunk a szerzőknek.

Méginkább örömmel üdvözöljük a kiadó (immár nem társtalan) vállalkozását. Igen is szükség van arra, hogy kommentárokkal a nagy közönség számára is hozzáférhetővé tegyük kéziratos költészetünk klasszikus alkotásait. Még tucatjával van fontos, kiadandó gyűjteményünk a 17, 18. és 19. századokból. Várjuk is őket. (Magyar Helikon, 1979.)

VOIGT VILMOS

AZ ARADI VÉRTANÚK I–II.*

„Ami az aradi vértanúk emlékének megőrzését illeti, különösebb büszkélkednivalónk nincs” – írja bevezető tanulmányában Katona Tamás (I. 55.). Tétélesen felsorolt tudományos hiánylistájához sajnós, rögtön hozzátehetjük a művelt, a történelem iránt érdeklődő közvélemény ismereteinek korlátait. Alig van jelesen érettségizett diák, aki legalább kezdőbetűik sorrendjében elsorolná nevüket. Ahogy közös keretbe foglalt arcképeik egybemosódtak az utókor emlékezetében, úgy csökkent az igény is jobb, differenciáltabb megismerésükre. Pedig van, mint arra Katona Tamás utalt, külső készítés is: a Habsburgok birodalmában az egyesült Európa történelmi előképét felfedező, Ferenc Józsefben, Schwarzenbergben, sőt már Metternichben modern polgári politikust látó nyugat-európai és amerikai történészekről a sor a hajdani Monarchia utódállamainak historiográfusaiig terjed, akik közül jó-

*Összegyűjtötte, a szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Katona Tamás.

néhányan változatlan élességgel állítják a magyar forradalmat és szabadságharcot (Marx, Engels, Heine, Hugo, Ibsen és mások szavának ellenében) nemesi-nacionalista mozgalomnak, katonáit pedig fanatikuskoknak vagy zsoldosoknak.

A magyar forradalom jogos önvédelmének kezdeteit az utóbbi években – főleg Urbán Aladár kutatásainak jóvoltából – részletekbe menően már megismerhettük. Most a másik végpont, a hadbírószági per lehetőséget ad, hogy rekonstruáljuk a megtett utat is, Arad várbörtönéig. Az elítélt főtisztek (a kivégzett tizenhárom tábornok, az ugyancsak kivégzett Kazinczy Lajos, az elborult elmével börtönében meghalt Lenkey János és a várfogságra ítélt Gáspár András) hivatásos katonák voltak, bár néhányuk csak a hívó szóra öltötte magára újra az egyszer már levett egyenruhát. Egymás után olvasható perirataikból életútjuk ismétlődő és tipikus mozzanatait is tanulmányozhatók. Ezek fejtegetését az alábbiakban azért tartjuk fontosnak, mert eddig a kutatás – nem lévén birtokában a most hiteles fordításban és gondozott szövegkiadásban hozzáférhető forrásanyagnak – jobbra nemzedéki, nemzetiségi, nyelvi, rangbéli különbségeiket hangsúlyozta, pedig nem véletlenül kerültek ők a honvédsereg parancsnoki posztjaira és onnan (ugyancsak együtt) a vészbírószág elé.

Zömük vagyontalannak vallotta magát a személyi adatok felvételénél: Aulich, Gáspár, Nagysándor, Lenkey, Schweidel, Knezić, Dessewffy, Lázár, Damjanich, Kazinczy. De kisebb birtokából származó életnehézségeit taglalta Láhner és Török is. A nemesi életforma bomlása és a polgári megélhetés kialakulása közötti időszakban a katonatiszti pálya kétségkívül anyagi létalapot, majdani biztos nyugdíjat, sőt olykor karriert is jelenthetett, mint a közkatonából tisztté lett Gáspár András esetében. A Habsburg-birodalom hadseregének tisztikara természetesen keveset vagy egyáltalán nem foglalkozott politikával. „A politikai körülményekről semmit sem tudok, én csak katona voltam” – mondta a hesseni születésű, német fejedelmi családokkal rokonságot tartó Leiningen-Westerburg Károly (II. 150.), aki pedig származása, lehetőségei szerint leginkább tájékozódhatott társai közül – nem csodálható tehát, hogy szó szerint hasonlóképpen foglalt állást Vécsey, Poeltenberg, Gáspár, Damjanich, Kazinczy. Ne feledjük azt sem, hogy e hadsereg és tisztikara – a Szent Szövetség egyik legfőbb rendfenntartó ereje – komolyan háborús tapasztalatokat sem szerzett 1848-ig, s így világlátásuk beléjük nevelt központi fogalmai, az eskühöz való hűség és a katonai becsület szépen, értekesen csenghettek, mert értelmezésükre válságos helyzetekben még nem került sor. A „népek tavasza” azonban döntések elé állította őket, akiknek nem volt a gyors választáshoz olyan politikai iskolájuk, mint az ellenzéki mozgalom nemesi vezetőinek vagy

a pártokon kívüli radikálisoknak, akik évek óta a forradalmi helyzetek tanulmányozásával készültek történelmi szerepük eljátszására. A katonai hűség és a militáris becsület fogalmai 1848 nyarán és őszén, a szerbek, majd Jellačić támadása idején fölöttébb viszonylagosakká lettek, és a döntés a bonyolulttá vált helyzetben az egyén fogalomértelmezésének következménye lett. Igen jellemző a példa, amit Nagysándor József említett föl, amikor 1848 nyarán az akkor még nemzetőr őrnagy felkereste István főherceget, hogy a szerb támadás utáni kinevezését megköszönje és irányt mutató szavakat kérjen, válaszul a nádor csupán homályos frázisokkal „segített” a tisztet: „Sajnos, császári csapatok is csatlakoztak a lázadókhöz, nem maradt tehát más hátra, mint minden erőnket megfeszíteni a király és a haza megmentésére.” (II. 174.)

1848-ban az addig nemzetekfölöttinek hitt tisztikarban is mihamar felszínre kerültek a már régebben lappangó nemzeti ellentétek, amit szemléletesen bizonyít Lenkey századának lengyelbarátság miatti megszégyenítése Galiciában (II. 143.), vagy Damjanich és Haynau ismeretes szóváltása áprilisban (I. 249.). Természetesen a döntés a forradalom hadseregében való szerepvállalás mellett a magyar születésű főtiszteknél (Töröknel, Lenkeynél, Gáspárnál és másoknál) motiválódott a legtöbb érzelmi és erkölcsi tartalommal, az ő konfliktusuk volt a legmélyebb: szerepet kapott a család, a közvélemény, sőt a legénységi állomány véleménye is elhatározásaikban. Valamennyien – magyarok és nem-magyarok – úgy érezték és vallották azonban Aradon is, hogy eleget tettek a katonai becsület és az uralkodó szentesítette magyar alaptörvényekre tett eskü követelményeinek 1848/49 forradalmi háborújában. Méltán mondhatta tehát – szinte mindnyájuk nevében – Vécsey Károly a hadbíróság előtt: „... az a véleményem, hogy a magyar hadsereg nem felkelő hadsereg volt, mint azt a szájamba akarják adni.” (II. 112.) E meggyőződésük értelmében utasították büszkén vissza a beszennyezésükre fölkapott vádat, miszerint kegyetlenül bántak volna az osztrák hadifoglyokkal. Sőt, megint egybehangzóan, arra is utaltak, hogy éppen Windisch-Grätz tábornagy sértette meg a hajdani egységes értelmezésű katonai alapszabályokat a nála, kiáltványára jelentkezett honvédtisztek letartóztatásával és elítélésével. A honvédsereg vezetőinek erkölcsi alapon született döntését persze sokféle tényező motiválhatta még, de erősebbnek bizonyulhatott a konzervatív társadalomfelfogásnál (Kiss, Gáspár, Lázár), a családi hagyományoknál (Poeltenberg, Leiningen-Westerburg, Knezić), sőt a nemzeti hovatartozásnál is (az utóbbiaknál). Cserébe a befogadás folyamatának olyan élményét kaphatták katonáiktól és a nemzettől, amelyet Leiningen-Westerburg Károly naplója örökített meg: I. 79–146. Azokban az esetekben is, amikor a honvédség tisztikara viszonylag egységesen nem értett egyet a forra-

dalom politikai vezetésének döntéseivel (a schwechati csata előtt vagy a Függetlenségi Nyilatkozat után), szintén a közös hozadék munkált bennük.

Egyetlen szempont végiggondolására vállalkoztunk – mindehhez a II. kötet iratainak olvastával juthatunk, amelyeket európai távlatba illeszt a Bécs és Szentpétervár közötti jegyzékváltások, levelezések, az osztrák minisztertanácsi jegyzőkönyvek anyaga. A majdani tudományos feldolgozás nézőpontja számos lehet. Érdekes és tanulságos lenne például jogtörténeti vizsgálata annak a hadbírószámi pernek, amelyben a tárgyalásvezetői előterjesztés így fogalmazott: „Felsőbb helyről kapott utasításom, hogy sommás eljárást folytassak le, és lehetőleg meggyorsítsam a vizsgálatot, nem tette lehetővé” az esetleges enyhítő körülmények aktáinak bekértesését (II. 210.). Külön tanulmányt érdemelne a tábornoki kar Görgey- és Kossuth-képe, úgyszintén a forradalmár tisztek (Damjanich, Nagy Sándor) életútjának vizsgálata.

Szinte dramaturgiai értékű megoldása a szerkesztőnek, hogy a periratokat akkor adja kezünkbe a II. kötetben, amikor, az I. kötet lapjain az aradi vértanúk már személyes ismerőseinkké lettek; megismerhettük naplófeljegyzéseiket, leveleiket, tehát legbelső gondolataikat is. Ezek az eredetileg nem közlésre szánt írások sokban különböznek a kor romantikus „irányítól”: mentesek a pátosztól, a történelmi helyzet és szerep hangsúlyozásától – szinte stílusosan is mutatják a tábornoki kar korábban fejtegetett közös vonásait. Természetesen mindez nem jelenti az eltérő személyiségvonalak szabta markáns különbségek egybemosódását: Leiningen katonai becsületföltéséhez gyengéd hitvesi érzelmek járulnak, Kiss Ernőt fölényes nyugalma ezúttal sem hagyja el, Nagysándor – tárgyalására várva – nővére betegsége miatt aggódik, hogy csupán néhány példát említsünk a tiszta lelkiismeretű perbefogottak utolsó heteiből. A szeretet sokféle (gyermeki, hitvesi, testvéri, apai, rokoni, baráti) megnyilvánulása került egy papírlapra a halálos ítéleteket követő utolsó órákban a hétköznapok apró gondjaival, amelyekben a siralomházi foglyok még intézkedni kívántak. A kivégzés maga a szemtanúk emlékezéseiben jelenik meg előttünk, máig torokszorító hatással (I. 233–322.). Feltétlenül helyeselhető, hogy együtt olvashatjuk a golyó által kivégzettek sírjainak 1913-as és a bitón kiszervezetek nyugvóhelyeinek 1932/33-as feltárását, az egykorú sajtóanyag alapján (I. 322–358.). Művelődéstörténeti érdekességű Becske Bálint hamisított Kazinczy-naplójának kritikai jegyzetekkel kísért közlése (II. 273–314.), melyet a tudományos és szépirodalmi feldolgozó a legutóbbi évekig forrásműnek tekintettek és használtak.

A forráskiadvány apparátusa példamutató. A szövegutalások magyarázatát helyesen méretezett, lényegretörő szűkszavúsággal megírt jegy-

zetek biztosítják, amelyeket a II. kötet végén név- és helységmutató követ. Az egy ív terjedelmű műmellékleten a (meg nem nevezett) képszerkesztő a korabeli Arad, a fogság és a kivégzés vonatkozásában teljességre törekedett. Sajnáljuk viszont, hogy nem tette ezt a vértanúk lehetőségig teljes arcképcsarnokával, amikor pedig emléktábla-fotók, a külső borító képtáblán való megismétlése, iratmásolatok utalnak rá, hogy nem fenyegetett az ikonográfiai bőség zavara.

Katona Tamás két kötete az aradi vértanúkról a Magyar Századok egyik legjobban sikerült vállalkozása, amit a könyv sikere, példányainak gyors elkelése is bizonyít. Mindazonáltal nagyon reméljük, hogy nem lezár, hanem – éppen sikerével – elindít egy folyamatot: a tudományos feldolgozás és értékelés vitáit és a legszélesebb körben végzendő oktatás és ismeretterjesztés hétköznapijait. A szerkesztő arra is felhívja a figyelmet, hogy pillanatnyilag teljesnek mondható anyaggyűjtése nem zárult, nem zárulhatott még le: feltűnően sok, a múlt században ismert és között kéziratos lappang és családi levéltárak, levelezések, kiadatlan naplók, bolygatatlan levéltári fondok bővíthetik még ismereteinket 1849 októberének vértanúiról. (Szépirodalmi, 1979. – Magyar Századok)

KERÉNYI FERENC

SZEGEDI BÖLCSÉSZMŰHELY '77

A mindössze 325 példányban, Róna-Tas András szerkesztésében kiadott *Szegedi Bölcsészműhely '77* c. kötet azoknak az előadásoknak az anyagát tartalmazza, amelyek a József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának 1977 májusában tartott tudományos ülésszakán hangzottak el.

A hús tanulmányból hét foglalkozik irodalomtudományi kérdésekkel. Vajda György Mihály áttekintést ad a modern nemzetközi irányzatokról. Baranyai Zsolt Csáth Géza: *Anyagvilkoság* c. novelláját elemzi, Szigeti Lajos József Attila apa-verseiről és „felismerés”-verseiről ír, Masát András a strindbergi kamaradarab kompozíciós jegyeit vizsgálja az *Ovåder* c. dráma alapján, Pál József pedig a halál motívumának jelentkezését hasonlítja össze Canova, Foscolo és Kazinczy művei alapján. Bernáth Árpád a narratív szövegek modell-módszerrel való elemzését mutatja be Heinrich Böll művein; Csurik Károly egy feltételezett (konstruált) narratív szöveg analízisét adja a generatív poétika és „egy